

יד
מהרי"ץ

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
וישלח
כסלו ה'תשפ"א ב'של"ב
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

שלושים מיני פירות האילן שישנם בעולם, כדברי בעל חסד לאברהם, בירור העניין.
ביאור עניין מים זכרים ומים נקיבות.

השלמה בעניין אתרוג הגדל על כל מים, האם לימון דינו כאתרוג, וביאור השם
"מלוחים". ואודות ספר בקסירא.

שקלא וטריא בקושיית בעל כפות תמרים ותירוצו על דברי הגמ' בסוכה לגבי פרי עץ
הדר דהיינו אתרוג, כיצד אמורא חולק על תנא.

השלמה בעניין עין תחת עין – ממון.

בעניין לימוד נ"ך בקרב החסידים, וכו', השלמה. והאם ההשכלה והדרדעה "מאחורינו"?

בעניין הדלקת נרות חנוכה בחצרות בתים וכדומה, בהם מתפללים עקב הקורונה, ומה
הדין בחצר בית הכנסת.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-642-23 שלוחה 6

מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 572

לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

השיעור מוקדש להצלחת ולרפואת ידידנו היקר, הרב רון נסים בן רחמים הי"ו,
ולנו"ב בת שבע בת יוסף שתחי', בעבור שהתנדבו למוסדות יד מהרי"ץ.
המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשי ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם,
וישלח להם רפו"ש ופרנסה טובה, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם לטובה,
אבי"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש להצלחת ידידנו הותיק מזה רבות בשנים, הרב מתתיהו בן יוסף דחבש יצ"ו, ונר"ב מרים בת אברהם שתחי', בעבור שהתנדבו למוסדות יד מהרי"ץ.

המקום ב"ה ירצה נדבתם, ויברך מעשי ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, ויזכה את ילדיהם לזיווג הגון ולזרע של קיימא, לידות קלות, הצלחות ובריאות לכל המשפחה, ברוחניות ובגשמיות, נחת מן הילדים ומן הנכדים. וימלא השם ב"ה גם כל שאר משאלות לבם ולבכם לטובה, אכי"ר.

שלושים מיני פירות האילן שישנם בעולם, כדברי בעל חסד לאברהם, בירור העניין.

בספר חסד לאברהם [מעין ז' נהר ז', דף רנ"ז] שנתחבר על ידי מה"ר אברהם אזולאי, סבו של החיד"א, כתוב דבר חשוב.

וזה לשונו, דע כי שלושים מיני פירות אילן נבראו בעולם, ומכל מין ומין יש הרבה מינים, כמו שאמרו רבותינו ז"ל על הפסוק וְשִׁבְעִים תְּמָרִים וְשִׁמּוֹת ט"ו, כ"ז, שבעים מיני תמרים. וכן בכל המינים. מתבאר כי הקב"ה ברא שלושים מיני פירות אילן ואותם הוא מפרט כעת. לגבי פירות האדמה, הוא מבאר בהמשך.

ומכל מין ומין ישנם כמה חילוקים. כמו שדרשו חז"ל שבעים מיני תמרים היו שם. המקור שלו הוא בספר הבהיר אות נ"ג, וכן פירש רס"ג הביאו הר"א אבן עזרא. וע"ע מעם לועז דף שע"ב שע"ג, ושם מצויין לספרים רבים. יתכן שמנין השבעים תמרים אינו בדוקא תמרים ממש, וכולל בזה גם סוגי פירות שאינם בדיוק תמרים, שונים מעט מהם, ובכל זאת הם נכללים בהם.

חושבני כי בעולם ישנם הרבה עשרות של מיני פירות. הר"י ספיר מעיד בספרו אבן ספיר [ח"ב פרק ל"ז דף ק"ז], שהוא ביקר בעיר כלכתה בארץ הודו, והגישו בט"ו בשבט על השולחן כחמישים מיני פירות. מִסְתַּמָּא היום יודעים על יותר מזה, אבל כנראה שחלק ניכר מהם מגיע מהרכבות, כך יוצא שפרי אחד הוא הראשי, ואחרים דומים לו ונטפלים אליו. ואפילו אם לא קוראים למין

החדש בשם של הפרי הישן שבא ממנו, כי על ידי ההרכבה נוצר שינוי רב בין מה שהיה לבין מה שנולד עכשיו.

באבן ספיר שם, כתב שבארץ הודו אפשר לראות כי יש מיני פירות למאות, ומתלוצץ על האומרים שיש רק שלושים מיני פירות יעוש"ב. אבל לפי מה שאמרנו, יתכן דלא קשיא מידי, כי כולם כנראה נחשבים מינים של אותו פרי. ושלושים, הם אותם שנבראו ע"י השם יתברך מבראשית. זה כעין אבות, ותולדות.

כידוע, ישנם שבעים לשון. כך כתוב בספרי חז"ל, ובמציאות ידוע היום בערך על שמונה מאות שפות. איך זה מסתדר?

התשובה היא, ששבעים השפות הן העיקריות, ושפות אחרות רבות התפתחו מהם במשך הזמן, כגון שכמה לשונות התערבבו זה עם זה, עד שנראה כביכול נוצרה איזו שפה שונה, ולא היא. ביסודות, יש רק שבעים לשונות.

אותו הדבר לגבי הצבעים. נראה כאילו יש המון צבעים, ובעצם רק חמישה או ששה שהם היסודיים, והשאר נולדים מהם. וכן כל כיו"ב.

מהר"א אזולאי מפרט את שלושים הפירות העיקריים והבסיסיים. וזה לשונו, ואלו הן, ענבים, תאנים, תפוחים, אתרוגים, לימונים, אגסים, חבושים (קטיץ בל"א), תותים, סוראב"ס, חרובין.

סוראב"ס הוא בלע"ז, ולא ידוע לי בדיוק מה הוא.

שאלה מהקהל: אולי זה סברס? מה שנקרא כיום צבר.

תשובת מרן שליט"א: לא נראה. זהו פרי בלשון לעז. כנראה בלשון ספרדית הנק' ספניולית, לאדינו, שבה דיברו שם בזמנם. ולא יתכן שזה סברס, כי קליפתו מלאה קוצים, א"כ אין אפשרות לאכלו כמו ענבים ותאנים.

שאלה מהקהל: מדוע הוא אומר שהתותים הן פירות, הרי מברכים עליהן האדמה?

שערי יצחק – השיעור השבועי

שתחצוץ ותפריד ביניהם לבין הטומאה. ואלו הם, רימונים – שכידוע קליפתן אינה נאכלת. וכן אגוזים, שקדים, ערמונים, לוזים, אלוליי אנש בלע"ז, אלונני"ם, אלביוטא"ש בלע"ז, פרישין. בדרך כלל מקובל לומר שהם החבושים, אבל כאן מובן שהמכוון לסוג אחר של פרי, ואולי זוהי טעות הדפוס. שהרי כבר הזכיר חבושים בעשרה הראשונים. פיניוני"ם, פיסטוקוס, זהו הפיסתוק. מאוזיש"ו. בדרך כלל נראה שמתכוונים לבננות. ואף שאנחנו מברכים עליהם בורא פרי האדמה, וכמו שנפסק בשלחן ערוך סי' ר"ג סעיף ג', היה צד לברך עליהם בורא פרי העץ. זה מפני שצורת גידולו נראית כעץ הוא גבוה. ואולי מדובר כאן על מין אחר הדומה לבננות.

מנין שמותן ומספרם, קיבלתי. דהיינו, המספר הזה האמור, לא אמרתי מסברת עצמי, אלא קבלה היא ביד. אבל סידורם על סדר י" ספירות, לא קיבלתי, עד יערה עלינו רוחו ממרום. כוונתו היא להתנצל, שאיננו יכול להגיד את הסדר המדויק, איזה פרי מכוון בדיוק כנגד ספירת כתר, ואיזה כנגד חסד, חכמה ובינה וכו', כי זה לא היה ידוע לו.

כל זאת לגבי פירות העץ. ואחר כך הוא ממשיך וכותב לגבי פירות האדמה, דע שמפירות האדמה הראוי לאכילה, נבראו חמשים וחמש, כמנין האדמ"ה. עודף על פירות העץ בעשרים וחמשה.

כל השאר גם הם דברים הגודלים על האדמה, אך הם אינם ראויים לאכילה.

ולהיות שהם פירות שפלים, ר"ל שאינם מתגאים, לזה הם מוציאים פירותיהם וגדלים על כל מים. דהיינו, כל סוגי המים שנביא להם יגדלו את פירות האדמה האלו, כי הם שפלים, ויוציאו פירותיהם. והענין שכל מה שברא האל ית' בראם זכר ונקיבה כדי שיפרו וירבו, ואפילו המים יש בהם זכר ונקבה כשנבראו. זהו ממש חידוש גדול. וברא רקיע להבדיל בין מים זכרים, למים נקבות.

תשובת מרן שליט"א: ישנם שני מיני תותים. תות עץ ותות שדה. הוא מדבר על תות העץ.

רמזי הפירות הן מעולמות העליונים. כך מסביר מהר"א אזולאי, עשרה מעולם הבריאה, סוד עשר ספירות דבריאה. ומפני שהם רחוקים מן הטומאה וקרובים לאצילות, אין להם קליפה לא בפנים ולא בחוץ, ונאכלים כמות שהן. ואלו הן, ענבים, תאנים, תפוחים, אתרוגים, לימונים, אגסים, חבושים (קיטין בל"א), תותים, סוראב"ס, חרובין.

הרי ישנם ארבע עולמות. אצילות, בריאה, יצירה ועשייה. עשר הפירות הנאכלים כמות שהן, קרובים בשרשם לעולם האצילות ורחוקים מן עולמנו, לכן הם המשובחים ביותר. אלו הפירות נאכלים בשלמותן, ואין בהם דברים טפלים כקליפות וכיו"ב שנזרקות.

עוד שם בחסד לאברהם בזה"ל, ועשרה מהם מעולם היצירה, סוד י" ספירות דיצירה, שהם בינוניים בין עולם הבריאה ובין עולם העשייה. כי הם מעל העולם שלנו. שאינם קרובים לטומאה כמו עולם העשייה, ולא רחוקים כמו עולם הבריאה, לכן גרעיני הזרע בתוך הפרי אינו נאכל, לפי שאינו רק כגרעין שבתוך הפירות דבריאה. דהיינו, ישנן פירות שחלקם החיצוני בלבד נאכל, ולא החלק הפנימי כי הוא גרעין קשה. ואלו הן, זיתים, תמרים, גודגדניות, סופיפאפ"ס, פרישקו"ס, סירולא"ש. גם אלו מיני פירות בלשונם. ומה שהוא כתב מישמשוש, הכוונה אל מה שקוראים כיום בעברית משמש. מעתה מובן כי מלה זו הגיע מן השפה שלהם. גינדא"ש, אקראני"ש, ניספולא"ש.

ועשרה מסוד עולם העשייה – הוא העולם שלנו, שהוא הגרוע ביותר – סוד י" ספירות דעשייה, ולזה נאכל מה שבפנים ונזרק מה שבחוץ. שקליפת הפרי, היא מחיצה בינו ובין עולם התמורות הקרוב לו, כדי שלא יקבל טומאה מהם. מכיון שפירות אלו קרובים וקשורים לטומאה, הקב"ה עשה להם קליפה חיצונית

נסביר בס"ד את הדברים. לא רק בעולמות שלנו, אלא אפילו בעולמות העליונים, הכל פועל לפי זכר ונקבה. אלו דברים שאינם נתפסים לנו בשכל. אבל כל בריאת ה' בעולם כך היא. כל מה שנמצא בעולם, גם פירות ובעצם כל הבריאה, התמדת קיומם היא על ידי השפעת זכר ונקבה. כך הם פרים ורבים וממשיכים לעולם את חיותם. עפ"י זה מחדש לנו מהר"א אזולאי ואומר כי גם במים כך הוא. וממה שהוא סיים ואמר שהרקיע מבדיל ביניהם, משמע שהמים העליונים אשר ממעל לרקיע הם הזכרים, והמים התחתונים הם הנקבות.

ודע כי כל פירות האדמה, אינם צריכים למים זכרים, אלא אפילו על ידי מים נקבות מוציאים פירותיהן. והטעם כנזכר, חוץ מן החיטה מהטעם שיתבאר. אמנם כל פירות האילן שהם בעלי גאווה, אינם מוציאים פירותיהן אלא על ידי מים זכרים, חוץ מן האתרוג. והטעם לפי שהוא מן המובחר שבמיני פירות שנאכל כולו, ועם כל זה אינו מתגאה כשאר אילנות, לזה גדל על כל מים, בין זכרים בין נקבות.

כל פירות האילן הם בעלי גאווה, ואם נשקה אותם ממים נקבות הם לא יביאו פירות. הם צריכים מים זכרים כדי להוציא את פירותיהם, לבד מן האתרוג שהוא עניו. שאעפ"י שהוא נאכל כולו כשאר תשעת חבריו הנמנים על עשרת הפירות החשובים ביותר שנאכלים כולם, בכל זאת הוא עניו ומסכים להתגדל על כל מים, בין זכרים ובין נקבות.

אמנם החטה, להיות שהאל ית' נתן בה סגולת המזון, והיא חשובה יותר מפירות האילן, ולזה היא במעלת פירות האילן, ואין מוציאה פירותיה אלא על ידי מים זכרים לבד. שאר פירות האדמה אינם חשובים כל כך ואין להם מה להתגאות, לכן הם מסכימים להוציא פירות מכל מים, ואפילו ממים נקבות. אבל החטה שהיא חשובה, שונה מכולם, וצריכה דוקא מים זכרים.

ולכן תמצא שנה שיהיו בו ריבוי גשמים, ואין מוציאים ריבוי תבואה. ויש שנה שיש בה מיעוט גשמים, ומוציאה הרבה תבואה, לפי שהדבר תלוי במים זכרים.

קושיא על פלא שרואים בעולם. לפעמים היתה שנה גשומה ומבורכת, ובכל זאת החיטה לא הצליחה כלל. וישנם שנים הפוכות עם מיעוט גשמים, ואעפ"י כן החיטה הצליחה. הא כיצד? התשובה היא, שבאותה השנה, אפילו שהיה מעט מים, הם היו ממים זכרים, לכן החיטה השתבחה וגדלה יפה. וכן הפירות האחרים הם מכובדים גדולים ושמנים.

אלו הם דברי מהר"א אזולאי, שהם בנויים כמובן על סתרי תורה. יש לציין כי מלבדו גם הרב חמדת ימים מביא את ענין השלושים פירות משם מהר"ח ויטאל. וכן כתוב בספר טוב הארץ למה"ר נתן שפירא, בפרק המיוחד למעלת פירות ארץ ישראל, ואף שיש קצת הבדלים קטנטנים ביניהם, רואים כי כולם שאבו וינקו ממקום אחד.

ולעצם הענין, מה הם בדיוק אותם הפירות שהם מתכוונים עליהם, כבר האריך והרחיב על כך הרה"ג יוסף זליכה בספר 'פרי חדש' ודף כ"ו העוסק בענייני ט"ו בשבט. הוא התעמק בדבר ופירש את כל הפרטים, מה הם בדיוק שמות אותם הפירות אצלינו.

בהמשך נראה מה שכתוב בספר 'בן סירא' שמונה גם כן שלושים פירות, אבל נראה לכאורה כי הם אינם כמו הפירות שמביאים החכמים דלעיל. כך יוצא כי אפילו ששניהם מונים שלושים פירות עם סדר חלוקה שווה לעשר עשר, בכל זאת הם לא הביאו את אותם הפירות.

בהבנת המושג מים זכרים ומים נקבות, כבר הזכרתי בשיעור הקודם שאין בכוחנו להבדיל בין מים למים [עפ"י בראשית א' ו']. איפה נראה החילוק בין מים זכרים למים נקבות, ובשביל מה צריך אותו? לא מובן לי. נדבר לדוגמא על

שערי יצחק – השיעור השבועי

שנקראים מים נקבות. וזה לשונו, דע שמים הנקבות נחלקים לג' מדרגות זו למעלה מזו.

המדרגה הראשונה היותר פחותה, היא המים השאובים, ששואבים בני אדם ביד מן הנהרות ומן המעיינות להשקות גני הירק, ואלו נקראים מתים. נגדיר זאת לפי מצב זמננו, מים שעוברים דרך הצינורות לברזים.

המדרגה השניה למעלה מזו, היא המים הנמשכים מן המעיינות והנהרות, ואלו נקראים מים חיים. כלומר, לא מים שעומדים, אלא מים שזורמים במעין.

המדרגה השלישית, היא מי גשמים שהם נקבות, והם כשממלאים העבים ממי הים ונהרות המרים והרעים, מתתקנים ונהפכים מים מתוקים וטובים ויורדים. ואלו יותר טובים ומשובחים מן הראשונים, עם היות שהן נקבות. מי הים, הם רעים ומרים. למשל הים התיכון – הים הגדול – שמימיו מלוחים. ויש נהרות אחרים שמימותיהן אינן ראויים לשתיה מסיבות אחרות, ועל ידי העננים הם מסתננים ונהפכים למי גשמים נקיים וטובים וראויים לשתיה, אפילו שהים והנהר לא ראוי לשתיה.

אלו הג' דרגות. האחרון מי גשמים שמתמלאים מן הנהרות, השני מעיינות נמשכים, והראשון מה שאנשים שואבים בכליהם בתוך דליים בדורות ההם, ובדורותינו על ידי ברזים. כל אלו מים נקבות.

וכמו שהמים הנקבות נחלקים לג' חלקים כנזכר, כן הענין במים זכרים נחלקים לג' מדרגות.

המדרגה הראשונה היא, כשהגשמים יורדים ואויר השמים כולו גוזן אחד, ר"ל שאינו טלאים טלאים מגוונים משונים. דהיינו, כל פני השמים מכוסים בסוג אחד של עננים, ולא משהו אחר.

המדרגה השנייה היא, כשיצא חתן לקראת כלה. מושג זה ידוע ממסכת ברכות ודף נ"ט: כאשר יורדים גשמים רבים. ונאמרו על כך שני

הפירות. בשביל שיהיה קיום לפרי הלאה צריך שיהיה חיבור ע"י האבקה. זכר ונקיבה. דבר זה גורם את המשך הפירות. אבל מים לעומת זאת, הרי הם לא מביאים בעצמם מים אחרים. וכי כאשר יורד גשם הרי זה על ידי חיבור זכר ונקבה? לא מובן. לא נראה קשר בין הדברים. הקב"ה ברא בטבע את מחזוריות המים. כל הדברים שיש בהם לחות מתייבשים, קל וחומר הים, והאדים עולים כלפי מעלה וכך יורדים גשמים. מחזוריות זו היא שיוצרת מים, ולא שהמים בעצמם מולידים מים. אולי יש איזה משהו מעין זה, אך איננו מצליחים לעמוד על טיבו.

ובכלל איננו יכולים להבין את המושג בעלי גאווה בעניינינו. וכי הפירות מתגאים? אבל כמובן לא מדברים על הפירות בעצמם, אלא על השָׁרִים השולטים עליהם בשמים, שכבר אמרו במדרש ובראשית רבה בראשית י"ז, אין לך כל עשב ועשב, שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו ואומר לו גדל. אותו המזל הממונה על האילנות יש בו גאווה. אבל עדיין עניין זה צריך ביאור. אנחנו משתדלים להבין רק מה את שביכלתנו. פחות או יותר מצליחים להבין רק את פירוש המילות, לא הרבה יותר מזה.

עכ"פ אנחנו מבינים את "השורה התחתונה" שפירות האילן מלבד האתרוג הינם בעלי גאווה, משא"כ פירות האדמה, מלבד החיטה. אך את ענין מים זכרים ומים נקבות אפשר להבין עוד יותר, כפי שמפורש בדברי בעל חסד לאברהם, וכדלקמן.

ביאור עניין מים זכרים ומים נקבות.

לכאורה עלול המעיין לחשוב כי 'מים זכרים' הם מי גשמים, ו'מים נקבות' הם מים שאובים. אבל הוא עצמו בספר חסד לאברהם, מסביר את החילוק בין מים זכרים לבין מים נקבות, ומובן שהחלוקה שונה לגמרי.

מדבריו אנחנו לומדים, שיש שלושה אופנים שנקראים מים זכרים, ושלושה אופנים

פירושים [ראה ברש"י שם ובמפרשים]. האחד, שמרוב הגשם הטיפות יוצאות טיפה מול טיפה, וכך נראה כמין אבעבועות במים. השני, שהנהרות שוטפים מרחוב אחד לרחוב למשנהו, וגם משם זורמים מים רבים, וכך המים הזורמים מכאן ומכאן נפגשים האחד עם השני. זהו יציאת חתן לקראת כלה.

המדרגה השלישית היותר מעולה היא, כשהשמים מגשימים שלושה ימים רצופים יומם ולילה בלי הפסק. אלו הם המים שנחשבים לזכרים.

לגבי המדרגה השלישית, שהמים מגשימים במשך שלושה ימים רצופים, אינני יודע אם דבר כזה יתכן במציאות. אם כן, זה יראה כהתחלת מבול. מבול זוטא. אבל כנראה שהוא מתכוון שאין יום ואין לילה במשך שלושה ימים רצופים בלי גשם. ביום הראשון יורד גשם, וגם בלילה שאחריו, וכן במשך עוד שני ימים. לא ממש כל הזמן, כי העיקר שיהיה בלי הפסקה באופן שיום או לילה יהיה בכלל ללא גשם. אולי הם המים הזכרים המעולים ביותר. לכך מסתבר שהיתה כוונתו.

השלמה בעניין אתרוג הגדל על כל מים, האם לימון דינו כאתרוג, וביאור השם "מלוחים". ואודות ספר בך סירא.

נמשיך בדברי הרב חסד לאברהם. ודע שהכ"ט מיני אילנות והחיטה, אינם מוציאים פירות אלא על ידי אחד מאלו הג' מיני מים זכרים, והאתרוג גדל אפילו במים שאובים, וזהו שאמרו רבותינו ז"ל, אתרוג גדל על כל מים.

ולזה הוא שווה לירק לענין המעשר, מצד שפלותו, ולזה נקרא 'פרי עץ הדר', כי שפלותו היא הידורו, שאין חשוב והדור לפניו יתברך אלא למי שהוא שפל. זהו פירוש מחודש נוסף מדוע האתרוג נקרא 'פרי עץ הדר', מחמת שפלותו זהו הידורו, שהרי נאמר [ישעיהו נ"ז ט"ז], מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֲשֶׁכֶּן, וְאֵת דָּבָא וְשֶׁפֶל רוּחַ. זהו מה שמהדר את האתרוג.

נמצאנו למדים שלושה פירושים שונים לדברי הגמרא במסכת קידושין [דף ג' ע"א], שהאתרוג גדל על כל מים. רש"י מסביר שהוא לא מסתפק במי גשמים, ונצרך גם כן להשקאת בני אדם במים שאובין. הבאנו בשיעור הקודם עוד את פירושו של רבינו יצחק הזקן הסובר כי עיקר הפירוש הוא שאפילו השקאת מים מרובים לא תזיק לו. ועתה עפ"י פירוש הרב חסד לאברהם, וכ"כ בספר טוב הארץ למהר"נ שפירא, שמקורם ממהר"ח ויטאל תלמיד רבינו האר"י, נלמד פירוש אחר, שהאתרוג גדל על כל מים, מפני שגדל גם על מים נקבות.

בזמנו [שיעור מוצש"ק חיי שרה התשפ"א] הבאנו את גירסת המדרש הגדול, שמקורה בירושלמי, וכן הובא גם בילקוט שמעוני, גדל על פני המים, במקום על כל מים כפי שכתוב בגמרות שלנו. תמהנו על כך, מה הוא זה גדל על פני המים? אך מעתה עפ"י דברי ר"י הזקן האומר כי עיקר הפירוש הוא שהשקאת מים מרובים לא תזיק לו, אפשר להבין את הגירסא הזו הפלא ופלא, גדל על פני המים, כלומר גדל אפילו על כמויות מים מרובות. צריך לזכור שר"י הזקן אומר כי פירושו הוא העיקר. ואמנם הוא לא ביאר מנין לו ומה הן הוכחותיו, אך נראה שהיו לו ראיות מוכיחות שפירושו הוא המדויק ביותר בענין האתרוג, שלא מזיק לו בכלל כמויות מים מרובות, והוא מביא פירות בלי בעיא, משא"כ פירות אחרים שעלולים להינזק אם ישקום יותר מדאי. אצלם, כנראה שרשיהם יכולים להירקב, או כל מיני בעיות אחרות. מעתה יש לנו חיזוק גדול לגירסת המדרש הגדול, הירושלמי והילקוט שמעוני, גדל על פני המים.

כל החילוק בין זכרים לבין מים נקבות טעון ביאור. מדוע אלו נקראים זכרים ואלו נקבות. מה הקשר? הרי ההבדל בין זכר לנקבה יכול להתפרש בשני אופנים. או כפישוטו, כפי שרגילים בדרך כלל. או כמשל, מלה מושאלת, ורוצים לומר שהזכר הוא בבחינת משפיע והנקבה בבחינת מקבלת.

שערי יצחק – השיעור השבועי

בנים נקבות. הן בנות. אלא הדבר יובן לפי מה שכתב המאירי בפסקא האחרונה בסוף מס' קידושין שהכוונה למי שבניו חשובים, שיש בהם תכונות טובות ועושים דברים טובים. נעלים ומכובדים. וזה לשונו, ואף על פי שפשוטו של דבר כך הוא, יש להוסיף בפירושו שבניו נקבות, שהזכרים פחותים וחסירים. אלו הם ילדים שאינם בעלי מדרגה, ואינם מכובדים. ואשרי מי שבניו זכרים, שנמצא בהם השלמות המכוון בהם, על זה נאמר [משלי כ"ג כ"ד], גִּיל יְגִיל אָבִי צְדִיק, וְיִוִּלַּד חָכְם יִשְׂמַח בּוֹ, אַמֵּן. עפ"י זה אפשר להבין מדוע החסד לאברהם וסיעתו קראו למים המשפיעים יותר בשם זכרים, ולאילו אשר משפיעים פחות בשם נקבות, כי התכוונו לחלק בין החשיבויות. למים המעולים יותר, קראו זכרים, ולאילו שמעולים פחות קראו נקבות.

אבל האמת שבעל חסד לאברהם אמר עוד לפני כן שזכרים ונקבות בענייננו הכוונה לפריה ורביה, ממילא צריכים להצמיד ולחבר בו ענין נוסף של הולדת מים, כביכול המים הזכרים מולידים מים על ידי הנקבות, ואלו יוצרות את המשך המים בעולם. אולי אלו השפעות שאינן ניכרות לנו בעלי עיני בשר. והמקום ברוך הוא יאיר עינינו.

שאלה מהקהל: אולי הם נקראים זכרים כי הם לבדם שמצמיחים את פירות העץ?

תשובת מרן שליט"א: זה לא משנה. לא זאת הסיבה. הרי מים זכרים הכוונה שהם מצמיחים את הנקבות, כך שהנקבה תלד באמצעות הזכר. מה שאתה אומר לא קשור אלינו. הרי הפוך, הזכרים מצמיחים את האילנות, שהם החשובים, אפילו ללא צירוף הנקבות. על כרחנו שיש כאן איזה ענין נסתר.

*

ישנו ספר שנקרא 'אלפא ביתא דבן סירא'. ספר זה נתחבר על ידי בן סירא, וכפי הידוע הוא בנו של ירמיהו הנביא, ואכן סיר"א בגימטריא ירמיהו.

עפ"י הסוד כך מתכוונים גם במושג זכירה. הרי בימים הנוראים אנחנו מבקשים, זכרנו לחיים'. בכמה מקומות אומרים על הקב"ה שהוא זוכר אותנו. ולפי הפשט ענין זה הוא קצת קשה ההבנה, וכי אצל הקב"ה שייך לשכוח ח"ו? אולם עד"ה מבינים זאת היטב, כי משמעות הזכירה כאן היא להשפעה.

וכך כתב מהרי"ץ בתיקון דשחרית שבת [עץ חיים ח"א דף קי"ד.], שם אומרים רבוננו של עולם כמו שכבשוכו, מפי כבודך כאמור, וזכרתי את בריתי יעקוב. והוא כתב על כך בזה"ל, מפי כבודך, הכי גרסינן. והטעם כי קשה אצלנו לומר אצלו יתברך יזכרתי, כי אין שכחה לפניו יתברך. הכל גלוי וצפוי לפניו. דהיינו, אנחנו מצדנו לא היינו יכולים להגיד זאת, אבל כיון שהקב"ה אמר זאת, אנחנו משתמשים במלים שלו. מפי כבודך.

במהדורא בתרא הוסיף מהרי"ץ תירוץ אחר בזה"ל, ובספר הקנה מפרש, כל לשון זכירה לשון השפעה. והוא נכון עפ"י הסוד. כאשר אומרים יזכרתי את בריתי יעקוב, הכוונה שהקב"ה ישפיע טובה. וכך גם היא כוונתנו באמרנו זכרנו לחיים, אנא ה' תשפיע עלינו חיים. ולפי זה אין אנו צריכים לדוחקים אחרים, וכך מוכח בזהר שמות דף כ"ז סוף ע"א, מסכים לדברי הקנה ז"ל.

ממילא יכול להיות שבענייננו גם כן, משתמשים בסגנון מים זכרים ומים נקבות, מלשון השפעה גרידא. כלומר שלמים הזכרים יש השפעה יותר חשובה מן המים הנקבות. וכבר מצאנו חילוק בין זכר לנקבה במשמעות החשיבות, שדבר שהוא פחות חשוב מכונה נקבה, וכדלקמן. וברור שאין זה פירוש המלה, וגם לא השאלה קרובה, אלא השאלה רחוקה.

במסכת בבא בתרא [דף ט"ז ע"ב] אמרו, אשרי למי שבניו זכרים, אוי לו למי שבניו נקבות. נשאלת השאלה, הרי הלשון אינו מתאים כל כך למובן. מה הפירוש? הבנים הם זכרים, ואין

ואף שספר זה נחשב בין הספרים החיצונים וכדאיתא בסנהדרין דף ק"ג, בכל זאת כתב הריטב"א בפירושו למסכת בבא בתרא [דף צ"ח] בזה"ל, אף על פי שקראוהו בסנהדרין ספרים החיצונים, שמעינן שלא אסרו שם אלא לעשות ממנו קבע, אבל מ"מ ראוי להגות בו בעתות ללמוד ממנו חכמה ומוסר, משא"כ בספרי מינין ממש. וגם חז"ל לא נמנעו מלהשתמש בו, ולהוציא יקר מזולל. כאשר מוצאים בכמה מקומות בגמרא שהביאו עניינים ומאמרים מספר בן סירא.

בנוגע לענייננו כתוב בספר בן סירא [עמ' 46] שני חידושים. ראשית, לגבי ענין השלושים פירות שכתב מהרח"ו, מתגלה ששורש הדברים כבר כתוב בספר בן סירא. ועוד, שמפורש בדבריו בדרך אגב שהלימונים הם מבריאת העולם. אגב, גם בספר חסד לאברהם זה מתבאר בדרך אגב, כי הוא פותח ואומר, שלושים מיני פירות נבראו בעולם. וביניהם הוא מונה את הלימונים.

מכאן תשובה למה שאומרים אותם ה"מדענים", חדשים מקרוב באו, משערי השערות מעצמם, שהלימונים אינם "יסודיים", אלא מורכבים, ונוצרו רק במהלך הדורות. כמו שהבאנו בשיעור הקודם. זו טעות, כפי שמפורש בחסד לאברהם ולפניו בספר בן סירא.

אגב יש להוכיח הוכחה צדדית הקשורה לשיעורים הקודמים. קצת הסתפקנו האם ללימון יש דין של אתרוג, והספק התעורר קצת גם לפי פירושו של מהר"א אזולאי בעל חסד לאברהם האומר שהאתרוג גדל רק על מים זכרים, ולא ידענו בבירור האם זהו דוקא האתרוג ולא הלימון. אולם עתה שאנחנו רואים את דבריו המפורשים כיצד הוא מונה את שלושים הפירות היסודיים, ובתוכם גם את הלימון, ובכל זאת הוא אומר שהאתרוג לבדו גדל על כל מים, היינו בין מים זכרים ובין מים נקבות. מפורש איפוא בהדיא שהלימון גדל על מים זכרים בלבד, כמו כולם, ואינו גדל על כל מים כמו האתרוג, לכן מסתבר שהולכים בו – בלימון – בתר חנטה.

נסביר שוב את הראיה. מצדנו, לפני שראינו את דבריו המפורשים, לא יכלנו לדעת מאיזה מים הוא יונק. אבל בהיגלות דבריו המפורשים שבהם הוא מזכיר את הלימון כאחד מן העשר פירות, ובכל זאת הוא מסיים שהאתרוג יוצא דופן, והוא לבדו גדל על כל מים, שלשיטתו בכוונה גם מים נקבות. אזי יוצא במפורש שהלימון אינו גדל על כל מים. וזהו חיזוק למה שאמרנו שהלימון מתעשר לפי החנטה, וכמשמעות דברי הרמב"ם שאומר, האתרוג בלבד.

נחזור לספר בן סירא. לבד משני החידושים הלעיל, עוד יש לדייק מדבריו שמלוחים הכוונה לימונים, כי הוא אומר שהלימונים נקראים מלוחים. לפי זה יוצא לנו שהרמב"ם מזכיר את הלימונים בתוך חיבורו משנה תורה, שלא כמו שכתבו רבים כי הרמב"ם לא מביאו כי אם בכתביו הרפואיים ובפירוש המשנה, ולא במשנה תורה. וסברתם מובנת, הם לא מצאו בשום מקום בספר משנה תורה שמוזכרים לימונים. אבל עפ"י דברי הבן סירא נמצאנו למדים חידוש, שהרמב"ם בהחלט מזכיר את הלימונים, אלא שלשונו 'מלוחים'. ובעז"ה תכף נרחיב בזה את היריעה.

שאלה מהקהל: לא זכיתי להבין את סברתם. אפילו לדידהו שהרמב"ם לא הזכיר את הלימונים בכלל, תמוה, ומה בכך. אין זאת אלא משום שלא היה לו צורך להזכירם. אבל מכיון שהוא הכירם וידעם, כדמוכח משאר חיבוריו, לא היה לו לסתום ולומר האתרוג בלבד?

תשובת מרן שליט"א: זה נכון. אבל יש מקום למתעקש לומר שבחיבור הוא הלך לפי הגמרא שלא הזכיר הלימון. אבל לפי דברינו, נסתתמה טענתם לגמרי.

כל דבר שנבוכדנאצר לא היה יודע, כל עניין תמוה שלא הבין, היה שואל את בן סירא, והוא היה משיב לו. התשובות שהוא השיב, הן כאלו שאי אפשר להשיגם בשכל אנושי, אפילו לא

שערי יצחק – השיעור השבועי

האדמה האדום, "בטיך". לכן חשבו שהם האבטיחים הכתובים בתורה... אגב צריך לדעת, כי זוהי רק השפה הערבית של אלו שחיו פה בארץ ישראל, אבל הערבים בכל יתר ארצות המזרח לא קראו לפרי זה "בטיך", אלא שמות אחרים. בתימן למשל קראו למה שנקרא היום אבטיח, בשם חֶבְחָב. פירושו גרעינים גרעינים, כי הוא מלא גרעינים כידוע. שם אחר בכלל.

"מחיי" השפה העברית התבלבלו מן הערבים, וצריכים להיזהר לא להתבלבל אחריהם. יכולים להתעורר בגלל זה פתאום כל מיני קושיות.

למשל רש"י במסכת עבודה זרה [דף ל' ע"ב] אומר, אבטיח, מלון בלעז. מובן כי עפ"י חז"ל האבטיח הוא הפרי הצהוב הנקרא כאן מלון. לפעמים שואלים כל מיני שאלות על חז"ל ועל הנביאים, ועל המפרשים, ולא מבינים כי הקושיא בטעות יסודה.

עוד שם בספר בן סירא. ועשרה מהם נאכלין מה שבפנים, ומה שבחוץ נשליכין, ואלו הן. רימונים אגוזים שקדים פסתקין סנובדין מורלין קטפילין [קלפילין] גונזרין קרומין. ושם בלשון ערב, גֶזֶז לֶזֶז פסתק בנדוק שהבלוט דומן צנובר בלוט. את התרגום ללשון ערבי, כנראה לא כתב בן סירא בעצמו, אלא המעתיק. עשרה מהם נאכלין מה שבחוץ – והגרעין נזרק – ואלו הן, תמרים זיתים חרובים פירסקין עזרדין שזופים אחוניות גדגדניות חרותים עלוסים.

בעשרת הפירות האחרונים, בשר הפירות החיצוני נאכל, ולא הפנים. ממילא אני קצת מתפלא למשל על האתרוג, וכי אוכלים את הגרעינים שלו? כמו כן קשה על הענבים, האם אתם אוכלים את גרעיני הענבים? קצת מוזר.

לגבי תפוחי עץ, אף שבדרך כלל אנשים זורקים את הגרעין, נתברר כי ההיפך הוא הנכון. ישנם הטוענים כי למרות שיש אנשים החושבים כי מי שאוכל את הפנים אין לו דרך ארץ, זה לא נכון,

בעין פירושים ומדרשים וכיו"ב, אלא עניינים שנראים ברוח הקודש. גם במעשה שלפנינו כתוב שהתשובה היתה בעין נבואה, כי נבוכדנצאר ביקש ממנו שיספור את עצי הגן שנמצאים אצלו, ובן סירא לא הסתובב כלל בגן, ואפילו לא ראם, ואעפ"י כן הוא השיב לו מיד כי יש לו כך וכך עצים וכו'.

כך היא הלשון בספר בן סירא, סְפּוּר אֵילֹנוֹת שִׁבְגִנִי. אמר לו, שלושים מיני אילנות הם בגנך. עשרה מהם נאכלין כמו שהם, ואלו הן, תפוחים תאנים שקמים אתרוגין ענבים סְפָרְגָלִים – ידוע אצלינו שהם החבושים – אגסים בטנים פלפלין, ולימוניא היא לשון ישמעאל שעושיין מלוחין.

דרך אגב, מכיון שהוא מונה כאן את הבטנים צריך להדגיש כי מה שקוראים כיום לאגוזי האדמה בשם בטנים, זהו שיבוש. וראיה ממה שיעקב שלח ליוסף בטנים ושקדים, וכי מכובד לשלוח אל המלך, השליט במצרים, אגוזי אדמה? ישנם האומרים כי בטנים הכתובים בתורה הכוונה אל מה שקוראים היום, 'פיסתוק'. אלא שגם דבר זה אינו ברור, וכדלקמן.

במסכת שביעית [פרק ז' משנה ה'] כתוב, הַבְּטָנָה וְהַשְּׁקָדִים. פירש על כך בספר המספיק לרבי תנחום הירושלמי בזה"ל, הוא כמו בטנים ושקדים. והמפרשים מסכימים שהוא אלפוטם, זהו כנראה עץ האלה. אבל פירוש המשנה בו אלפיסתוק. כוונתו לפירוש של רמב"ם שם. בוטם, זה בזוי לתת למלך. יש לדון בכך, כי בטם הוא אילן סרק, ואכמ"ל.

העברית הנפוצה כיום בבלבול מושגים רבים, למשל את האבטיח, שחושבים אותו לפרי האדמה האדום. זו טעות. מה שהתורה אומרת [במדבר י"א ה'], אֵת הַקִּשְׁאִים וְאֵת הָאֲבִטְחִים, וכן הוא מוזכר בספרי חז"ל ובפוסקים, אין הכוונה לפרי האדמה הנז"ל. יש על כך ראיות רבות. אלו שייסדו את השפה העברית בארץ ישראל נתבלבלו כי הם העתיקו ולמדו הרבה דברים מן הערבים שגרו בארץ, והם קראו לפרי

ואדרבה, החלק הפנימי יותר בריא אפילו מן החלק החיצוני. כך ראיתי שהביאו גם משם הג"ר ברוך בר בעל ברכת שמואל. אך על אתרוגים קשה, הרי אנחנו רגילים לזרוק את גרעיניהם?

שאלה מהקהל: אולי יש להשיב שעכ"פ גרעיניהם חשובים, והם שונים לחלוטין מגרעין השזיף והזית. הרי בכל פרי ופרי, ישנם גרעינים קטנים, וכמעט תמיד הם אינם נעימים לאכילה, כמו למשל גרעיני האבטיח והמלון, הלימון והאגס, התפוז והקלמנטינה, ועוד רבים. ובכל זאת נתייחדו עשרת הפירות האחרונים בכך שגרעיניהם קשים במיוחד, ולא רק שאינם נעימים ומתאימים לאכילה אלא אינם ראויים כלל ועיקר, כמו גרעין המשמש, השזיף והתמר?

תשובת מרן שליט"א: בודאי שאי אפשר לומר שאכלו את גרעין השזיף או התמר. משמע שבלעו, ומסתבר יותר שלעסו, את גרעיני האתרוגים והענבים. אתה רוצה לומר שאין להם חשיבות, אינני יודע אם זאת הכוונה. כתוב במפורש, **נאכלים כמות שהם**. משמע שלא זרקו אותם.

שאלה מהקהל: אבל אפשר לאכול את גרעיני הענבים, אם אין להם חרצנים גדולים מדאי?

תשובת מרן שליט"א: אני מדבר באופן שיש להם חרצנים גדולים, ועכ"פ מה נשיב על אתרוג? הרי באתרוג עוד לפני שמדברים על הגרעינים, כל חדרי הזרע אינם ראויים לאכילה. אפשר אולי לומר שזהו זן אחר של אתרוג, הרי מוזכר בגמ' שבת שיש אתרוג חמוץ ויש מתוק. וצריך עיון.

עוד יש לדייק לגבי האתרוגים, שהם נאכלים ביחד עם הקליפה, כמו האגס והתאנה. אבל זה דבר נכון, שהרי במסכת שבת [דף ק"ח:] אמרו, אתרוג צנון וביצה, אלמלא קליפתן החיצונה אינן יוצאין מבני מעים לעולם. מובן כי הקליפה היא בריאה, לכן טוב לאכול לפחות חלק מן הקליפה. ואפילו שהיא קצת חריפה, ישנו ענין לאכול את קליפתה. [ואכן בילדותי כשהיו מגיעים גם אתרוגים הטובים מאד לאכילה,

וכמו שהיה בתימן, היו מזהירים אותנו לאכול גם את הקליפה. איתמר. בשפת אמת על הגמ' שם יש פירוש מיוחד, שלפיו יוצא כי אין שום קפידיא לאכול גם את הקליפה, וצל"ע אם יש מקום לסמוך על כך. יב"ן.]

נמשיך בדברי בן סירא שמנה את עשרת הפירות האחרונים. תמרים זיתים חרובים פירסקין – אלו האפרסקים – עורדין שזופים אחווניות גודגדניות חרותים עלוסים.

שואל נבוכדנאצר את בן סירא, ומי נטעם? אמר לו, אדם הראשון לקחם מגן עדן, ולא יצא עד שלקחם משם ברשות הקדוש ברוך הוא. גם לקח עמהם כל מיני בשמים ומיני רפואות אחרים, שלושים מינים. אמר לו, ראית אותם בגני, או הוגד לך? אמר לו, סתום עיני אם תרצה, וצא עם חיילותיך ועשה לך גדודים ואגיד לך באיזה גדוד אתה וכו'. מובן כי הוא ראה כל זאת במראה הנבואה.

שאלה מהקהל: איך יתכן שמחבר ספר כזה היה בדרגא כה גבוהה, ובכל זאת הוא נחשב לספרים חיצוניים?

תשובת מרן שליט"א: אולי מי שכתב את הספר הוסיף שטיות. כנראה שלא בן סירא בעצמו כתב את הספר. הוא בעצמו אמר דברים טובים, אבל מישהו אחר שערך את הספר בזמן מאוחר יותר במשך הדורות הוסיף כל מה שעלה על רוחו, דברים שאינם מתאימים.

הערה מהקהל: שמעתי טעם אחר, מפני שבתקופה זו לא הרשו לכתוב, ובכל זאת הוא כתב.

תשובת מרן שליט"א: יתכן. אבל מדוע. עכ"פ לאו דוקא הוא, כי ישנם ספרים חיצוניים אחרים, כמו 'חשמונאים', הנקראים 'ספרי המכבים', 'חכמתא רבתא דשלמה'. לכאורה הם ספרים טובים, אבל בכל זאת הם בכלל ספרי החיצוניים.

מי שֶׁלֶק של תְּרָדִין וכו'. הרמב"ם מורה לאכול בבוקר השכם מְלוּחִים.

כל המפרשים הבינו, שאותם המלוחים הם מיני ירקות, שכן במסכת קידושין [דף ס"ו.] רש"י פירש כך לגבי המעשה המפורסם עם ינאי המלך. מכיון שדיברתי על כך במשך כמה שיעורים, כולם באו ושאלו אותי מדברי הגמרא הזו, אבל כבר מעיקרא לקחתי את הגמרא הזו בחשבון, רק לא הספקתי לדבר על כך.

כך אומרת הגמרא שם, מעשה בינאי המלך שהלך לכוחלית שבמדבר, וכיבש שם ששים כרכים. ובחזרתו היה שמח שמחה גדולה, וקרא לכל חכמי ישראל. אמר להם, אבותינו היו אוכלים מלוחים בזמן שהיו עסוקים בבנין בית המקדש, אף אנו נאכל מלוחים זכר לאבותינו. והעלו מלוחים על שולחנות של זהב ואכלו. ופירש רש"י, מלוחים, ירקות הם ושמן קקולי בלשון ארמי, כמו ואיוב ל' ד', הַקֹּטְפִים מְלוּחִים עָלֵי שִׁיחַ. מובן שינאי התכוון לזכור ימים קדמונים, ואמר הואיל ואבותינו היו בצער ואכלו ירקות שאינם ראויים לאכילה, אף עתה בעת הניצחון נזכרם ונאכל את אותם המלוחים. בספר איוב שם הוסיף רש"י ופירש כפי דרכו במסכת קידושין בזה"ל, בהיותם במדברות, היו קוטפים להם מלוחים על אילנות היערים ואוכלים. מלוח, שם עשב הוא, ובל' ארמי נקרא קקו"ליו, ובלשון משנה מלוחים, מצו"ש בלע"ז, כאותה ששנינו העלו מלוחים על שלחנות של זהב. וכן פירשו המפרשים בדרך כלל.

אבל מצד שני, המלבי"ם שם מפרש באופן אחר. וז"ל שם, דבר מעורב, כמו ממולח טהור קודש. מאכלים שלהם היה שהיו קוטפים מלוח ותערובת, של עלי שיחים ושרשי רתמים, שהיו מערבים עלים ושרשים פראיים, וזה היה לחמם. לקחו כל מיני עשבים, מזה קצת ומזה קצת, ועשו מכולם אוכל.

כנראה שהמלה 'חיצונים' קצת מטעה. אפשר להמשיל זאת למשל למשניות וברייתות. ברייתא היא מלשון חוץ, כמו שכתוב ודברים כ"ד י"א, בַּחוּץ תַּעֲמֹד, ותרגם אונקלוס, בברא תקום. וברור שאין שום איסור ללמוד ברייתא ח"ו. כשאומרים ספרים חיצונים מתכוונים שהם אינם עומדים במדרגת כתבי הקודש, אלא משהו פחות.

בתחילת פרק חלק במשנה, ר' עקיבא אומר שהקורא בספרים חיצונים אין לו חלק לעולם הבא, לא מוסכם שכך ההלכה כמותו, כיעויין מ"ש בס"ד בשו"ת עולת יצחק ח"ב סי' רע"ט. עכ"פ לכו"ע אסור, והדבר חמור. אך כפי שאמרנו בשם הריטב"א, המדובר בקריאה בהם באופן קבוע. דייקא נמי שכתוב "הקורא". בתמידות. ועי' תפארת ישראל שם אות ח'.

ידוע שיש מפקפקים על ספר בן סירא, עכ"פ זה שבידינו. יש ממנו כמה נוסחאות. הובא ממנו, במדור מעשיות, שבסוף קצת תכאליל כת"י, כגון של זקני מהריק"א זצ"ל [עי' שיעור מוצש"ק בא התשע"ו], מכלל דנקיטין הלכה למעשה כהריטב"א. אמנם עניין זה של שלושים פירות, לא הוזכר שם, כי כפי שאמרנו נוסחאות הספר מחולפות.

דברי הריטב"א מובאים בשתיקה גם בנימוקי יוסף בבא בתרא שם, ובדרכי משה להרמ"א יו"ד סי' רמ"ו אות ט', ובספרים רבים נוספים, ויש שדנו ושקו"ט בהם, כגון ביפה מראה, ואכמ"ל.

לשון הרמב"ם בפ"ד מהלכות דעות [הלכה י"ג] כך היא, לעולם ישתדל אדם שיהיו מעיו רפין כל ימיו ויהיה קרוב לשלשול מעט. וזה כלל גדול ברפואה, כל זמן שהרעי נמנע או יוצא בקושי, חלאים רעים באים. ובמה ירפה אדם מעיו אם יתאמצו מעט? דהיינו, מה אדם יעשה אם הוא מרגיש קצת "עצירות"? אם היה בחור, יאכל בבקר בבקר מְלוּחִים שלוקים, מתובלין בשמן זית ובמורייס ובמלח, בלא פת. או ישתה

ובכן, כמעט כל המפרשים שראיתי עד היום, הבינו שכן היא גם דעת הרמב"ם, ומלוחים שאמר היינו מיני ירקות. הראשון שפירש בן כנראה הוא בעל פרי חדש בספרו 'מים חיים' שהוא הגהות על הרמב"ם. חלק מן הספר נדפס, וחלקו היה בכתיבת יד, ולאחרונה בקובץ בית אהרון וישראל ושנה כ' גליון ה' קי"ט דף ט"ו השלימו את החסר. וזה לשונו שם, מלוחים וכו', ירקות שנקראים כך, כדכתיב 'הקוטפים מלוח'.

גם באיכה רבתי נפרשה ב' אות ד' כתוב לגבי גלות עם ישראל, שיצאו לקראתם בני ישמעאל עם מיני מלוחים ונודות מנופחות. מסתמא שהכוונה למלוחים הנז"ל.

המלבי"ם בפירושו 'עלה לתרופה' על הרמב"ם שם הבין פירוש חדש, שהכוונה למלח. וז"ל, המלח מרכז המעיים, וטבעו חם ויבש. ולזה טוב לבחורים, עם שמן זית שטבעו גם כן לשלשל כמ"ש בשבילי אמונה. וגם שהשמן מסיר כח המלח לבל יזיק למעים.

אבל כבר דברינו אמורים שבכתביו הרפואיים של רמב"ם, שהם מקבילים אל מה שכתוב בהלכות דעות, יוצא מפורש שהמלוחים הם לימונים. וברור שהלכות דעות מושתתות על הכתבים הרפואיים, כי שם הוא מאריך לפרש את התנהגות האדם לפי כללי הבריאות. וכיון ששם הוא אומר כי מי שיש לו עצירות, יקח לימון כדי להרפות את המעיים, מזה הבננו שהלימון הוזכר בספר משנה תורה לרמב"ם בלשון מלוח. והוספנו ראייה מדברי הבן סירא כאן, האומר, לימוניא היא לשון ישמעאל שעושיין מלוחין.

מובן איפוא שהמלה מלוח מכוונת ללימון. וממילא יכול להיות שהם מפרשים כן גם את דברי הגמרא במסכת קידושין במעשה ינאי המלך, שאכלו לימונים, ולא סתם ירקות כהבנת רש"י והמפרשים. לפי הרמב"ם הלימונים החמוצים נקראים מלוחים. יתכן אולי שכבשו אותם, איננו יודעים, אבל בכל אופן אלו פירות שאינם ראויים לאכילה.

יוצא לנו אחת מבין השתים. או שהרמב"ם מסכים בפירוש הפסוקים לדברי רש"י וסיעתו, ורק הוא סובר שמלוח מתפרש גם ללימון. והיינו שמלוח הוא שם מושאל גם כן ללימון. וכשם שבמעשה ינאי המלך הם אכלו ירקות חמוצים, כך הלימון שהוא גם חמוץ ולא ראוי לאכילה לבדו, אפשר לקרוא לו מלוח. ואפשר לומר אפשרות נוספת, שגם בפסוקים סובר שהכוונה ללימון.

לעצם תיבת מלוח, מצינו שהמפרשים מביאים לכך פירושים שונים. למשל, הרד"ק בספר השרשים כתב כך, מלוח. קרוב לענין זה, 'הקוטפים מלוח עלי שיח'. והמלוח הוא מן העשבים הקשים והרעים, ולא יצמחו כי אם במקום קשה, דומה למלחה. כמו שאמר הכתוב [ירמיהו י"ז ו], אָרֶץ מְלַחָה וְלֹא תֵשֵׁב. אלו עשבים שגדלים רק במקום יבש. ויש מפרשים שהוא הנקרא בלע"ז, אורטיג'א. ויש אומרים כי הם צמחים מלוחים בטעמם, ויקראו בערבי גאסול. הנה רואים במפורש שהיו לרד"ק כמה פירושים, וממילא מותר גם לרמב"ם להגיד פירוש נוסף, אחר מהם.

רבינו אברהם בן שלמה, מחכמי תימן הראשונים, כתב פירוש חשוב ארוך ורחב על הנביאים, הראשונים והאחרונים. הוא מביא מאמר שלא כתוב בספרים שלנו, ופותח אותו במלים, אמרו ז"ל. משמע שהוא לקוח ממדרש חז"ל שלא נגלה לנו. אבל זה לא מוכרח לגמרי, כי הוא לא פתח, אמרו חז"ל, אלא ז"ל. יתכן שאלו גאונים או ראשונים, אך עכ"פ זהו מספרי הקדמונים.

וזה לשונו [בספר שופטים דף רט"ז], לקוצים בלשונו יש י"ז שמות. נעצוץ קוץ ודרדר ומלוח. הנה לנו שהוא מסביר מלוח בכוונת קוץ. וחדק ומסוכה ופרחח וחוח וקימוש ושמיר ושסת וסיר וערער וסילון ואטד וסנה וברקנים וחרול. אחרי כן הוא מפרש את שמותיהם, למשל על הדרדר כתב בזה"ל, דרדר, עליו עוסג, וכו'.

שערי יצחק – השיעור השבועי

נסכם בקצרה את מה שאמרנו מקודם, שהדברים יהיו מחודדים. הדברים שבהלכות דעות ברמב"ם מקבילים לכתבים הרפואיים שלו, וכיון שנתברר שהלימונים הוזכרו בחיבור, אזי גם בהלכות מעשר שני שאמר כי האתרוג בלבד מתעשר בתר לקיטה, מובן כי כוונתו לאפוקי גם את הלימונים. ולא כמו שאחרים סברו כי הרמב"ם לא הזכיר בספר משנה תורה את הלימונים בכלל, ולכן אי אפשר לומר שבתניבת 'בלבד' הוא התכוון להוציא מן הלימונים. ולא היא, כי הרמב"ם הזכיר את הלימונים בשם אחר, מלוחים.

מהרי"ץ זיע"א [בפירושו לתכלאל עץ חיים דף ע"ז]. מפרש את המלים 'ממולח טהור קודש', אותם אומרים בפיתום הקטורת. וזה לשונו, ממולח, תרגומו מְעַרְב. וכתב רש"י ממולח יהיה וטהור יהיה וכו'. וב' מ"ב – ובעל מנחה בלולה למה"ר אברהם הכהן ראפורט – פירש, ממולח מתוקן, [עזרא ד' י"ד] כָּל קָבֵל דֵּי מְלַח הֵיכְלָא. או רצונו שידוקו הסמנים שיכנס כל אחד בגוף חברו, כמו שנכנס המלח בגוף הנמלח. וחז"ל אמרו שהיו נותנים בקטורת רובע מלח סדומית.

הרב מנחה בלולה אומר פירוש אחר למלה 'ממולח', שהכוונה למתוקן. והביא סיוע לשיטתו מן הפסוק בספר עזרא. כָּל קָבֵל דֵּי מְלַח הֵיכְלָא. ואף שהוא אומר זאת כדבר פשוט, מפרשי המקרא שלפנינו, לא פירשו כמותו, אלא שתיבת מְלַח הַכּוּוּנָה לדבר חרב וגרוע. שממה. אינני יודע מנין דבר זה היה כל כך פשוט בעיניו עד שסבר להביא משם ראיה שממולח הכוונה למתוקן. ואף שפירושו אולי מתקבל על הדעת מצד עצמו, שמתכוונים על כל תיקוני ההיכל.

הערה מהקהל: ישנו פירוש אחר, שממולח הכוונה למעורבב. וכן מסבירים את המושג מְלַח באנייה, שהם מערבבים את המים?

תשובת מרן שליט"א: יפה מאד. נכון. כך מסבירים מלשון ערבוב. וכו"כ המלבי"ם בפירושו לספר איוב שם. הערת העורך יצ"ו.

אחרי כן הוא גם מסביר את המלה מלוח, וכותב כי עליו כעלי הזיתים, ויותר רחב, ונאכל כירקות. ואנחנו לומדים מדבריו כי פירוש מלוח הוא קוץ.

כתוב כאן איזה דבר מוזר, שהמ"ל לא הבינו. קימוש ושמיר ושסת. מה זו המלה שסת? הוא לא הבין מה זה. אך כנראה שנפלה טעות סופר, וצריך לומר שית. וכך הוא לשון הכתוב בישעיהו [ה' ו'], וְעֵלָה שְׁמִיר וְשִׁית וְעַל הָעֵבִים. וכן בעוד מקומות. הסמ"ך במלה 'שסת' מוטעה וצריך להחליפו ביו"ד. שִׁית.

בספר הערוך [ערך מלח] הביא את דברי הגמרא בקידושין. וזה לשונו, בפרק האומר לחבירו צא וקדש לי, בגמ' האומר לאשה קידשתך. אבותינו היו אוכלין מלוחין בזמן וכו'. פירוש, ינאי המלך היה מבני חשמונאי, וכשחזר מן המדבר, הביא עמו ירקות ושמש מלוחים, והן חרולין. כדמתרגמינן מְשֶׁק חָרוּל וּמְכָרָה מְלַח [צפניה ב' ט"]. משמט חרולין ומחפורין דמלח. כך נראה שהתרגום היה אצלו, אך אצלינו הוא שונה וכתוב במקום חרולין, מלוחין. עכ"פ מובן ממשמעות הפסוק כי חרול הוא דבר מה מלוח. אמר לחכמים, אבותינו כשעשו המשכן היו במדבר אוכלין מלוחין ועושין המשכן. פירוש מלוחין, כדכתיב 'הקוטפים מלוח עלי שיח'.

הערה מהקהל: מובן כי בעל הערוך סובר כמו ר"א בן שלמה.

תשובת מרן שליט"א: אכן כך. כל המפרשים האחרים מסבירים כי מלוחים הכוונה למין קוצים, או עשבים. כמו שאמרתי מקודם, יתכן שהרמב"ם מודה לדבריהם בעצם פירוש הפסוק. ויכול להיות גם שהוא חולק עליהם אפילו בפירוש הפסוק. הוא לא חייב להסכים עמהם. הרי אמרנו שהרד"ק אף הוא מביא כמה פירושים, וכן המלבי"ם אומר פירוש אחר מדעתו. וכיון שרואים שהדבר יכול להתפרש בכמה אופנים, כי אין בו איזה פירוש מקובל ומוסכם, אזי גם הרמב"ם יכול לתת פירוש משלו.

שאלה מהקהל: לשון ס' בן סירא, ולימוניא היא לשון ישמעאל שעושיין מלוחין, האם 'לשון ישמעאל' חוזר למעלה, או למטה. והאם בזמן בן סירא היו מזכירים לשון ישמעאל?

תשובת מרן שליט"א: הדבר אינו ברור, כנראה נפלו קצת שיבושים בהעתקות, ויש הוספות מן המעתיקים. ויש להבין מהי הסולת, ולהוציאה מן הפסולת. ועדיין צריך לפרש מה הכוונה שעושיין מלוחין, דמשמע שעושיין את המלוחין מן הלימונים, וממילא אין זה תרגום לימונים ללשון ערבי, אלא מה שנעשה מהם. ונמצא דמלוחין אינם פירות הלימונים עצמם כפי שנבראו. ומסתברא כי רק כשעושים מהם מלוחין, הם נאכלים עם קליפתן, כי לימונים כמוץ שהם אין קליפתם נאכלת. ובזה לא יוכל הטוען לטעון דלימוניא אינם הלימונים שלנו, מכח שקליפתם אינה נאכלת. אבל הלא הוא מונה הפירות כפי שנבראו, ואז הלא קליפת הלימונים אינה נאכלת. ויש לעיין לשון הרמב"ם שלוקין. ובספר פרי חדש לט"ו בשבט. ולימונים שהזכירו החסד לאברהם וסיעתו שהיו בדורות האחרונים, בודאי הכוונה ללימונים שלנו, ולא מובן לכאורה כיצד כתב שהם נאכלים כמות שהם. ואפשר לומר שהכוונה שקליפתם נאכלת, כגון מה שעושים בזמנינו שמגררים אותה ומוסיפים לעיסה של עוגות וכדומה, וכן אדם מצונן אוכלה לרפואה, או מיירי בלימון המתוק.

שקלא וטריא בקושיית בעל כפות תמרים ותירוצו על דברי הגמ' בסוכה לגבי פרי עץ הדר דהיינו אתרוג, כיצד אמורא חולק על תנא.

הבאנו את דברי הגמרא במסכת סוכה ודף ל"ה ע"א, כי פרי עץ הדר האמור בתורה הכוונה לאתרוג. כך אומרת הגמרא, רבי אומר, אל תקרי הדר אלא הדיר. מה דיר זה יש בו גדולים וקטנים, תמימים ובעלי מומין, הכי נמי יש בו גדולים וקטנים תמימים ובעלי מומין. רבי אבהו אמר, אל תקרי הדר אלא שדר באילנו משנה לשנה.

מהר"ם בן חביב בספר כפות תמרים מעיר על דברי הגמרא בזה"ל, קצת קשה, איך רבי אבהו שהוא אמורא, חולק על התנא? דהיינו, הרי רבינו הק' שהוא תנא אומר כי 'הדר' הכוונה מלשון דיר, כיצד ר' אבהו שהוא אמורא יכול לחלוק עליו? יש לומר דתרי אמוראי הוו אליבא דרבי, מר אמר דרבי דרש לשון דיר, ורבי אבהו אמר דרבי דריש לשון דר באילנו משנה לשנה.

לא זכיתי להבין את תירוצו. הוא נראה ממש דחוק. הגמרא סותמת ואומרת שרבי אמר כך, ורבי אבהו אמר אחרת. אבל מהר"ם בן חביב מעמיס בדברי הגמרא כי לא רבי בעצמו אמרה, אלא אמורא אחר אמר זאת בדעתו, ורבי אבהו חולק בזה על אותו אמורא. וזה תמוה, הרי בגמרא לא נזכר מי אמר זאת בשמו של רבי. אך לכאורה כנראה שהקושיא היתה חזקה בעיניו, וכיון שלא היתה לו ברירה אחרת תירץ כך.

זאת אנחנו אומרים כלפי התירוק, כי הוא נראה תמוה. אבל על הקושיא גם צריך להרחיב את הדיבור, כי מה בכלל קשה? וכי מה הבעיא שרבי אבהו יחלוק בזה על תנא, האם התנא אמר איזה דין שאין אפשרות לחלוק עליו? הרי המדובר הוא על דרשות בעלמא, זה אומר פרי עץ הדר, הדיר. וזה אומר, הדר. כיון שכל הנידון הוא אך ורק על הדרשות, אין מניעה שתנא יגיד משהו אחד, ואמורא יגיד משהו אחר.

אולם האמת שמהר"ם בן חביב ואמר, קצת קשה, מובן שהוא הרגיש שישנו צד ליישב זאת. בספר עמק סוכות מיישב כמו שאמרנו, וטוען שאין בכלל קושיא.

כבר דיברנו בזמנו [שיעור מוצש"ק ח"י שרה התשפ"א] כי אף שבגמרא שלנו כתוב רבי אבהו, וממילא אולי מתעוררת קושיא, כיצד אמורא יכול לחלוק על תנא, במדרש הגדול גורס בן עזאי. וכן מובן מדברי התוס' בדפים שלפני כן.

שערי יצחק – השיעור השבועי

פירכא, וכל זה אפילו שהוא אמורא, נגד תנאים. כעין זה יש שם בדף טו: לגבי מה ראתה אסתר שזימנה את המן.

תשובת מרן שליט"א: שאני התם דלא נפקא מינה לדינא. כידוע מהתוי"ט והקדמת אור החיים שאפשר אפילו לנו לומר פירושים בפסוקים, הגם שחז"ל פירשו באופן אחר, העיקר שלא יצא מזה דין שונה למעשה.

אפילו לגבי גזירה שווה, שאין אדם דן גז"ש אא"כ קיבלה מרבו, בכל אופן כיון שהדין עין תחת עין ממון הוא ברור ומוסכם, יכל רב אשי ללמוד מעצמו גז"ש תחת תחת, כדאיתא התם בסוף הסוגיא שבתחילת פרק החובל, וכמבואר בנימוקי יוסף שם.

השלמה בעניין עין תחת עין – ממון.

כאשר דיברנו עוד על ענין 'עין תחת עין', הבאנו כי כמה ראשונים ומפרשים לא התייחסו לדחיות שהגמרא דחתה, ובכל זאת הביאו את הראיות. הסברנו כי אפילו שהגמרא דוחה אותם, היא לא התכוונה ממש לדחותם מכל וכל, אלא רק לומר שעב"פ אין מדבריהם ראייה גמורה. והם, רבינו חננאל, הרמב"ם, רבי אברהם אבן עזרא, הרמב"ן, הטור, רבינו בחיי, מהרש"ל ורבי עובדיה ספורנו. עתה נוסף לי חכם נוסף, הוא הרדב"ז [בספר טעמי המצוות, מצוה תע"ג]. גם הוא כמותם הביא אחת מן הראיות שנדחו בגמרא, ונשאר איתה כאילו זו המסקנא. לא התייחס אל הדחייה, כי הבין שהדחייה אינה מוכרחת.

וזה לשונו, מה שבא בקבלה עין תחת עין זה ממון, גם דבר זה השכל מורה עליו. הרדב"ז מביא שתי הוכחות שאי אפשר לפרש את הפסוק 'עין תחת עין' כפשוטו. האחת היא, שאין כל טבעי בנייהאדם שווין, ואם תבוא להוציא את עינו, תצא נפשו עמו, והתורה אמרה עין תחת עין ולא עין ונפש תחת עין. מי שקורא את המלים האלו לא מביין. הרי הגמרא בעצמה הביאה את הראיה הזו, ודחתה,

ועל פיהם אין שום קושיא, כי זו מחלוקת תנאים.

ולעצם הענין, אפילו אם נסכים שאמורא אמר זאת, ולא תנא, אין סיבה למבוכה הזאת. כמה חכמים ממש הסתבכו בזה. למשל בהגהות היעב"ץ כתב שצריך לומר רבי אבא שהוא תנא, במקום רבי אבהו. אבל הדבר תמוה, מי יכתוב ר"א במקום רבי אבהו, הלא הקורא לא ידע למי הכוונה, שהרי יש כמה אפשרויות. וזו הערה כללית על כל כיוצא בזה, כגון צ"ג צדקה גמורה. תראו למשל בספר 'אוצר מפרשי התלמוד' [עמ"ס סוכה שם הערה 24] שהביאו שם סברא שהיה כתוב בראשי תיבות, ד"א, והכוונה לדבר אחר, ולא לרבי אבהו. וז"ל שם, עיין דקדוקי סופרים, שהנכון כגירסת העיטור ד"א, דהיינו דבר אחר, ואילו רבי אבהו, הוא טעות סופר, ואינו ר' אבהו. ובכפות תמרים העיר איך פליג רבי אבהו שהוא אמורא וכו'.

אך כאמור, אפילו אם האומר הוא רבי אבהו מדעתו, מה הקושיא? וכי לא מצינו בבבא קמא בפרק החובל [דף פ"ג] עשר ראיות ש'עין תחת עין' אינו כפישוטו אלא ממון. בהתחלה הובאו התנאים, רבי דוסתאי בן יהודה, רשב"י ורבי ישמעאל, תנא דבי חזקיה, ואח"כ הביאו אמוראים שדורשים ממקור אחר, כמו רב זביד, רב פפא משמיה דרבא, רב אשי. הביאו אמוראים כנגד תנאים, היות ואין זו מחלוקת הלכתית, אלא רק מאיזה פסוק לומדים.

ואף שלפי האמת ישנו הבדל קטן בין הסוגיות, כי במסכת סוכה כל אחד לומד מדרשה אחרת, מפסוק אחר, ואילו במסכת בבא קמא כולם דנים על אותו הפסוק, מהו 'הדר'. זהו חילוק דק. אבל רואים בשה"כ את אותו היסוד, והדבר אינו משנה.

שאלה מהקהל: בגמ' מגילה דף ז' ע"א, יש כמה ראיות מפסוקים של תנאים להוכיח שמגילת אסתר ברוה"ק נאמרה, ולבסוף אמר שמואל אי הואי התם הו"א מלתא דעדיפא מכולהו וכו', ומסיימת הגמ' שעל דברי שמואל אין

דאמרין ליה וכו'. מדוע הרדב"ז לא התייחס לדחיית הגמרא?

מובן א"כ שהרדב"ז הבין כי דחיית הגמרא היא בגדר תשובה בעלמא, ולפי האמת הראיה הזו היא די חזקה.

ולא עוד, אלא שהוא מוסיף טענה חדשה שכך הוא. וזה לשונו, גם אין הצער המגיע לאדם כשתבוא לו מכה פתאום, כצער שיגיע לאדם בזמן שראוי להוציא את עינו לכתחילה. וזה ברור. זו טענה מחודשת. אם היינו פוסקים להוציא עין תחת עין ממש, הצער של השני גדול בהרבה מצערו של הראשון. הרי השני סימא בפתע פתאום את עין הראשון, למשל בתוך כדי מריבה, או בלי כוונה ובשוגג. ולא דוקא הוצאת עין, אלא גם כן כל מום שהוא עשה לו בגופו. ועתה נתבונן, אם הדין יהיה שצריך לנהוג עמו כפי שהוא עשה ולהוציא גם כן את עינו, או את רגלו או כל מה שהוא פגע בו, הרי הוא ממש מסכן. קבעו לו זמן, למשל ביום שלישי, אז יוציאו לו את עינו. איזה פחד ורתת נופלים עליו מכל הענין הזה. יש לו צער עוד יותר מהראשון אשר הוציאו לו את העין באופן פתאומי, שסבלו קטן. השני מצטער הרבה יותר, כי הוא יודע שצריכים לסמא את עינו מלכתחילה, וצערו רב וגדול. את ההוכחה הזו הרדב"ז מוסיף מעצמו.

שאלה מהקהל: לגבי ההוכחה השנייה של רדב"ז, מה יענה לנפש תחת נפש?

תשובת מרן שליט"א: חיוב מיתה, שאני. על רוצח אין לרחם, אפילו שיסבול בגלל זה יותר מן הנרצח.

*

בזמנו [שיעור מוצש"ק כי תבוא ה'תש"פ] דיברנו כי מה שאומרת הגמרא שם, 'לא סלקא דעתך', אף שבעצם יתכן צד כזה, כוונת הגמרא לומר שהיא לא מביאה זאת בתורת צד מבחינתה, אלא רק להוציא מלבן של צדוקים החושבים כך. והבאנו [שם בדף 15] כי יש מי שטען, כי זהו הסגנון בגמרא. וכתבנו אז כי אולי כוונתו אל

מה שכתוב במסכת מנחות דף צ"א ע"ב, ע"כ. שם הגמרא אומרת, לא סלקא דעתך, דתניא, זמנחתם ונסכיהם, בעולתו ובשלמיו הכתוב מדבר וכו'. אבל בדרך כלל כאשר אומרים 'לא סלקא דעתך', הפשטות היא שצד כזה ומחשבה כזו לא יעלו על הדעת, כמו שאומרת הגמרא במנחות [דף מ"ב ע"א] לגבי מזוזות הנכתבות על העור, ולא על גבי אבנים.

כך היו דברינו אז, אך עתה רצוני להוסיף כי בכמה סוגיות שראיתי, הבחנתי לפוס רהטא כי הדבר אינו מסתדר, וצריך עיון. לכן אנחנו נציין זאת בקיצור בתורת מראה מקום, ומי שירצה יעיין שם. דהיינו שבכמה מקומות בגמרא אפשר להבין שצד כזה יכול אכן לעלות על הדעת.

פסחים דף כ' סע"א, 'לא סלקא דעתך' דתניא 'יכולי' יהיו כל הכלים מטמאין וכו'. זהו המקום הראשון.

קידושין דף י"ד ריש ע"א, 'לא סלקא דעתך' דתניא 'יכולי' יהא כסף ושטר גומרים וכו'.

חולין דף קכ"ח באמצע ע"ב, לא ס"ד דתניא יכול יהיה בשר הפורש מן החי וכו'.

אלו דברים שצריכים להתיישב בהם, ואמרתם בקצרה בתורת הערה. יתכן שיש מהם סתירה אל הדברים שאמרנו. אם כי אפשר גם לומר שכל סוגיא לפי עניינה, ואין הכרח שהכל יהיה אותו הדבר.

בעניין לימוד נ"ך בקרב החסידים, וכו', השלמה. והאם ההשכלה והדרדעה "מאחורינו"?

הנני רואה שהזמן קצר, והמלאה מרובה.

ידידנו הרה"ג מרדכי חיים שליט"א, עורך ומחבר הגיליון פנינים, שלח לי מכתב בזה"ל, שמעתי את אשר דיבר בשיעורו האחרון בענין לימוד הנ"ך בקרב החסידים וכו'. ואף שאפשר להאריך בענין זה טובא, אמרתי אצרך לכת"ר כמה פנינים בענין זה לזכות את הרבים, ולשמח את כת"ר בכמה יהלומים עלומים.

יהודי באשר הוא. ושאלתיו, והרי צריך לדעת כיצד לומדים נ"ך, כי יש עניינים שפעמים אינם כפשוטם. והשיב, כי כוונתו שילמדו עד היכן שידם משגת, בלי להעמיק ולחקור יתר על המדה.

והוסיף לספר על הגאון בעל חידושי הרי"ם שנשאל, מדוע לימודי נביאים וכתובים לא נכנס כלימוד קבוע בהיכלי הישיבות והכוללים? למה לא לומדים נ"ך? וכי זו אינה תורה? מחוץ למחנה?

וענה, הרי ידוע שגם במצוה חשובה כמו ברית מילה, פעמים שנגרם בעטייה מיתת התינוק, וכמו שמצאנו בספק הגמרא לגבי מתו אחיו מחמת מילה. כמו כן מצאנו במשך הדורות, לצערנו, יהודים רבים שנתפשו ברשת המשכילים. ויש כאלו שמתו "מיתה רוחנית" בגלל לימוד הנ"ך ללא פיקוח וביקורת, על ידי הבנות מוטעות, וכל מיני סטיות ושינויים בביאור הדברים. לכן מאז תקופת ההשכלה המעיטו בחוגי היראים בלימוד זה, מפני שהמשכילים השתמשו בלימוד זה לצרכיהם, והתהדרו בלימודי התנ"ך והדקדוק. וכתגובה לכך נוצרה תגובת נגד, והציבור שהתנגד לתנועת ההשכלה מנע עצמו מלימוד זה. וממילא אמר בעל חידושי הרי"ם, גם לנו יש פטור מלימוד הנ"ך. אפילו מצות ברית מילה, וכי יש מצוה גדולה מברית מילה? ובכל זאת, אם מתו אחיו מחמת מילה לא מלים את התינוק... כך היתה גם כן תשובת הגר"א וסרמן, כאשר שאלוהו מגרמניה על ענין דרך ארץ קדמה לתורה, השיב, כבר מתו אחיו מחמת מילה... לצערנו, אנשים התקלקלו מזה, לכן עלינו להימנע.

מוסיף הרב אדלשטיין, בימינו התפוגג והלך לו חשש זה במעט, ודור ההשכלה מאחרינו, אין לחוש כל כך. כל אחד ילמד נ"ך איזה זמן ביום, עד היכן שידו משגת. אלו הם דבריו, אך האמת כי אפילו אם זה היה נכון בתקופתו, אבל היום כבר לא פשוט כל כך לומר שדור ההשכלה "מאחורינו". אעפ"י שהוא היה בתקופות

מצ"ב תצלום מהספר עדות ביוסף, והוא ספר מהנהגותיו של האדמו"ר רבי יואל מסטמר זצ"ל, ממה שראה ושמע תלמידו וכו'. תצלום מהספר שפע קודש, והוא ספר של הוראות ופסקים שנשמעו מפי קדשו של האדמו"ר בעל שפע חיים מצאנז. ג' מלבד זאת מציע אנכי הדל לקרוא לפני הלומדים את מה שכתוב בהגהות יש נוחלין בענין חינוך הנערים ללימוד נ"ך. מלבד זאת מצרף אני עוד כמה יהלומים עלומים בענין לימוד הנ"ך וכו'.

הג"ר שמעון הלוי הורוויץ זצ"ל הי"ד, היה ר"מ בישיבת חכמי לובלין, רבו של בעל שבט הלוי, היה אומר, מי שאינו לומד נ"ך, אינו יודע מה הקב"ה רוצה ממנו. כך הוא ממשיך ומלקט מספרים נוספים. זכורני על אותו חכם הזה, האחרון, שאמרו עליו שידע תנ"ך בעל פה, אבל הוא לא הראה זאת לציבור. לא הבליט. אולי טעמו הוא כדי שלא ילמדו ממנו.

הרב ישראל זאב גוסטמן זצ"ל סיפר שכאשר היה צעיר מאד, שקד רבות על לימוד ספרי הנביאים. הוא ידע בע"פ את ספר ישעיהו ואת ספר ירמיהו. אך בהמשך, כאשר נכנס לישיבה, אמרו לו, בישיבה אנחנו לא לומדים נביאים, אנו לומדים מוסר. הרב גוסטמן סיפר עוד כי כאשר התבגר, חזר ללימוד הנביאים. מלכתחילה הוא קיבל מהם, ואח"כ המשיך ללמוד גם נביאים.

הג"ר יוחנן סופר סיפר, שלגאון בעל התעוררות תשובה זצ"ל היה בכל יום שיעור בשני פרקי נ"ך.

עוד כתוב שם חידוש בשם ספר תתן אמת ליעקב ח"א. שאלתי את הג"ר יעקב אדלשטיין, האם כדאי לעודד את הצעירים (בחורים בישיבה קטנה) ללמוד נ"ך בין הסדרים, או שעדיף שילמדו עוד מסכת נפרדת חוץ מהמסכתות הנלמדות בישיבה?

והשיב, כדאי לעודד את הבחורים שילמדו נ"ך, כיון שזהו ענין נחוץ לכל ודבר חשוב ביותר לכל

החיים שלנו, בכל התחומים. משקיעים בזה המון כסף. מיליונים. לא פשוט.

אפילו הדרדעים שחשבו כי "סיימנו אתם", הדבר לא כל כך פשוט. הם השאירו עקבות, עד שלצערנו רואים אותם היום אפילו אצל אשכנזים וספרדים. אפילו עליהם הם השפיעו, זה לא נשאר רק בתחום התימנים. ווכן שמעתי מתלמיד חכם אחד, שבישיבה מסוימת חשובה, למד בחור ספרדי גאון, ממצוייני הישיבה, עם בן של אחד מהם, ואותו הספרדי הושפע ממנו עמוקות, עד שהתחיל גם הוא לפסוק בכל דבר כמו הרמב"ם נגד הש"ע, ועוד כל מיני דעות זרות, כמו למשל שסירב ללכת להתפלל על קברי צדיקים וכיו"ב, השם יצילנו. הערת העורך יצ"ו.

כיון שאין אפשרות כעת לקרוא את מה שהביא לנו הרב מרדכי חיים מספר עדות ביוסף, ושפע קודש, ומה שציין להגהות יש נוחלין, כי הזמן קצר. אם נוכל נדבר על כך בשיעורים הבאים, בל"ד.

שאלה מהקהל: לפי זה, האם מסקנת הרב שעדיף בגלל זה לא ללמוד כך?

תשובת מרן שליט"א: זאת לא אמרתי ולא התכוונתי ח"ו. אלא לנהוג בחכמה ובתבונה, לפקוח עין. צריך תשומת-לב. ועוד נדבר על כך בל"נ.

בעניין הדלקת נרות חנוכה בחצרות בתים וכדומה, בהם מתפללים עקב הקורונה, ומה הדין בחצר בית הכנסת.

ישנו דבר החשוב לימים אלו שלפנינו, ימי החנוכה הבעל"ט.

בעוונותינו הרבים עוד לא התפטרנו ממגיפת הקורונה, וישנם המתפללים בחצרות בתי הכנסת. אחרים מתפללים בגינות ובפתחי הבתים וכיו"ב, ושאלתם בפיהם על הדלקת נרות חנוכה. האם לחצרות הללו יש דין בית כנסת להדלקה בברכה, או שלא?

הקדומות, אבל אני מפחד שהוא יחזור גם לזמננו. דיברנו על הפירצה שקרתה בעוונותינו הרבים, בית מדרש גרין, דמתקרי הגר"א, שהם מחקים קצת את דור ההשכלה. וצריך להיזהר.

דבר נוסף שצריך לדעת. היום בתכנת "אוצר החכמה" ישנם ספרים רבים הנתונים להישג ידי האנשים, גם כאלו שנתחברו על ידי המשכילים, או כאלו שהם "חצי משכילים". כל אחד יכול להגיע אליהם, ומי שלא יודע עלול לקבל השקפות שאינן נכונות. בדור שעבר כמעט לא הכירו אותם, אבל היום הם בהישג יד, וזו סכנה. ואעפ"י שאנשי "אוצר החכמה" לא שמו את ספריהם של המשכילים הגרועים ביותר, בכל זאת ספרים רבים שהם הושפעו מן ההשכלה למחצה לשליש ולרביע, הם ניתנים לעיון כל אחד ואחד. מי שאינו מכיר את המחבר, או שאינו יודע להבחין בין תכלת לקלא אילן, עלול להתרשם כאילו הוא קורא בספריהם של תלמידי חכמים גדולי תורה. הרי המשכילים בעבר היו מעיינים, וחלקם אף תלמידי חכמים, אך בעלי דעות מקולקלות. לכן הנני חושש מן הדברים האלו. לא פשוט שההשכלה היא בגדר דבר שהיה, "ומת". היא עלולה לחזור גם בדורנו, ואולי אפילו עוד יותר גרוע רח"ל.

אוצר החכמה, הוא דבר נפלא. כשמו כן הוא. אוצר בלום. ברוך ה' שנתן לדורנו החלש, מתנה יקרה כזאת. עשרות אלפי ספרים בהישג יד בקליקלות. לא צריך להתרוצץ לספריות, כמו שהיה בעבר. או להישאר בציון ספר זה אמ"א. אינו מצוי אצלי. ולהישאר בחוסר וודאות. אבל אליה וקוץ בה. צריך לטכס עצה. יש אמנם סידור לא לקבל ספרים שאינם מיועדים לבני תורה, אבל גם זה צריך בדיקה.

ובפרט שהרפורמים היום מרימים ראש. הם מיליונרים. עשירים גדולים. ומנסים להחדיר לציבור היראים תכנים פסולים מן הדלת האחורית. רצונם ומאוויים לשנות את פני הציבור החרדי, את החינוך שלנו, את הדעה את ההנהגה ואת ההשקפה, וגם את כל ארחות

שערי יצחק – השיעור השבועי

מתפרסם שם ביותר. אם רוצים הכי הרבה ידליקו בלא ברכה. אפשר גם לומר 'הנרות הללו' ועוד פיוטים לפרסום הנס. לא לברך על ההדלקה הזו, כיון שהענין שנוי במחלוקת. וכלל גדול בידינו סב"ל.

לכן בנוגע לתפילות בגינות ציבוריות וכיו"ב שאינם בתי כנסת, לא חייבים להדליק כלל ועיקר. אם הציבור רוצים להדליק, יכולים להדליק בלי ברכה. כמו שאמרנו מקודם אפשר לומר את מה שמסביב, 'הנרות הללו', 'מזמור שיר חנוכת הבית', מי שנוהגים לומר מזמור זה, או פיוטים כגון 'מעוז צור ישועתי', 'יה הצל יונה מחכה', 'נפשי אשר בגוף' [הקשרו לחנוכה מבואר בשיעור מוצש"ק מקץ ה'תשע"ב]. וכהנה וכהנה זמירות ותושבחות לרומם ולהלל את נסי החנוכה.

אולם כל זה בנוגע להמתפללים במקומות ציבוריים, אך אותם המתפללים בחצרות בתי הכנסת ובמקומות הסמוכים ממש אליהן, ידליקו בברכה, כי מסתבר שלחצר בית כנסת יש דין בית כנסת. זהו מעין מה שאמרנו לגבי ברכת מעין שבע ובשיעור מוצש"ק אחרי מות וקדושים ה'תש"פ]. ואף שהנידון איננו דומה בדיוק, כי בברכת מעין שבע המאחרים יגיעו לשם, שהרי ביהכ"נ עצמו הוא קבוע, והם ישמעו וימצאו את המתפללים סמוך לביהכ"נ. אך בכל זאת כך מסתבר, וסימניך – עפ"י הגירסא בנוסח 'על הנסים' שלא נהוגה אצלנו – זהדליקו נרות בחצרות קדשך.

אגב, המפרשים דנים, וכי הכהנים הדליקו את הנרות בחצר? הרי מקום ההדלקה הוא בפנים ההיכל, ולא בחצרות? נאמרו על כך פירושים שונים שאין כאן מקומם. ואחרים מביאים ראיות שחצר הכוונה אל ההיכל בעצמו, אך לא כן כתב רד"ק בספר תהלים [פרק קל"ה] על הפסוק **בְּחִצְרוֹת בַּיִת אֱלֹהֵינוּ**. אולם עכ"פ גם עפ"י הפשט שהדליקו את הנרות בעזרה, בכל זאת אפשר להבין משם כי מדליקים בברכה בחצרות בתי הכנסת. כמובן שאיננו אומרים זאת בתורת ראיה, אלא רק בתורת אסמכתא.

החצרות האלו אינן מקום הקבוע לתפילה, רק שלפי המצב מתפללים שם, האם הם נחשבים כבית כנסת רגילה לגבי הדלקה בברכה, או שאין צריך להדליק שם.

למעשה נראה לענ"ד כי אף את"ל שצריך להדליק שם נרות חנוכה, אבל בלא ברכה. אף כי ישנם הסוברים שלא רק בתי הכנסת חייבים בהדלקה, אלא כל מקומות ההתכנסות צריכים הדלקה בברכה, למשל באולם חתונה, או בכל מקום אחר שאנשים מתכנסים. אם ישנו ציבור אנשים שנאספים, מדליקים נרות חנוכה לפרסום הנס.

דעה זו תלויה במחלוקת הראשונים, מה טעם ההדלקה בבתי הכנסת, האם מחמת פרסום הנס, או בגלל שהוא מקום דירת החזן, או בגלל האורחים, כעין שחז"ל תיקנו קידוש לאורחים, כך תיקנו להדליק נרות חנוכה לאותם שאין להם בית לגור בו. עפ"י טעם זה האחרון דנים אם כאשר בטל הטעם בטלה גם התקנה. אחרים אמרו טעם אחר, שהוא זכר למקדש. מכיון שבבית המקדש הדליקו נרות, כך הוא בבתי הכנסת שנקראים מקדש מעט, שנאמר [יחזקאל י"א ט"ז] **וְאֵהִי לָהֶם לְמִקְדָּשׁ מְעַט**. האומרים להדליק בברכה גם באירועים, נסמכים על הסברא שההדלקה בבית הכנסת היא משום פרסום הנס, ומשכך אין הבדל בין בית כנסת לבין כל מקום התכנסות אחר, אבל אנחנו חוששים לסברא האחרת, שטעם ההדלקה בבית הכנסת היא זכר למקדש, ואם כן יוצא לנו שבבית הכנסת לבדו צריך להדליק, ולא בכל מקום כינוס ציבורי. ענין זה נתבאר בעיני יצחק על ש"ע המקוצר סי' ק"כ הערה ל"ו.

נמצאנו למדים כי אפילו אם מתכנסים ציבור גדול לאסיפה, לא פשוט להדליק שם בברכה. בפוסקים מצאנו כתוב להדליק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, שהם דומיא דבית המקדש. התקנה היתה על מה שדומה לבית המקדש, ולא על מקומות אחרים אפילו אם הנס

נסכם. אם מדליקים בחצר בית הכנסת, מברכים. במקומות אחרים, אם רוצים להדליק, בלי ברכה.

שאלה מהקהל: מה לעשות באופן שמתפללים במבוי הסמוך לבית הכנסת?

תשובת מרן שליט"א: במצב כזה לא יברכו. רק לגבי ברכה מעין שבע, יאמרו שם בכל זאת, כי המאחרים יגיעו גם לשם. אם אכן, לפי המציאות. אבל לגבי ברכות ההדלקה, אין לברך אלא אם כן מקום התפילה מוגדר כחצר בית הכנסת. לכן אם לא מתפללים במקום הצמוד לבית הכנסת, אלא רק מקום על יד בית הכנסת, לא יברכו שם.

שאלה מהקהל: מה לעשות באופן שמתפללים במקלט, ועתה בעיקבות הקורונה עלו להתפלל למעלה?

תשובת מרן שליט"א: אם זה בבחינת 'אביזרייהו', מברכים על ההדלקה. אבל אם הוא לא מקושר לבית הכנסת, לא יברכו על ההדלקה כי זה בית כנסת עראי, אבל ברכת מעין ז' יאמרו שם.

שאלה מהקהל: אם מתפללים מחוץ לבית הכנסת במקום שאינו חצר, אבל אחד מן הקהל הולך ומדליק את המנורה בפנים בית הכנסת בתוך חלון הפונה אל הציבור, והם רואים את המנורה, מה לעשות?

תשובת מרן שליט"א: יברך.

שאלה מהקהל: ראיתי מישהו שכתב סברא נוספת לא לברך באופן זה, משום שהנס מתפרסם לציבור המתפללים על ידי נרות חנוכה הנראים מחלונות בתים אחרים?

תשובת מרן שליט"א: זו נראית סברא טובה. והיינו אם יש שם למקום שמתפללים שכנים שמדליקים בפתחי הבתים, החצרות, או

החלונות, כגון מאותם אשכנזים הנוהגים כד' הגר"א, שהם מדליקים בשקיעה, וציבור המתפללים לפני שיתפזרו לבתיהם אחרי ערבית יראו בודאי את הנרות, יש כבר בלאו הכי פרסום הנס, מה שלא היה כשהיו מתפללים בתוך בית הכנסת פנימה. והמקום ברוך הוא יעשה לנו בקרוב נסים ונפלאות, כשם שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, אכ"ר.

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והגה לפי הבנת העורך.

השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א קודם הוצאתו, הוסיף עניינים וציין מקורות, שיפר ותיקן דברים רבים, אולם מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו.

לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א. הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת. השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.

פרטים בטלפון: 050-4140741

והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא כל משאלות ליבם לטובה. אכ"ר.